

JIŘÍ BRONEC

PŘÍSPĚVEK KE ČTENÍ RUSKÉHO TEXTU POKROČILÝMI ČTENÁŘI

Za pokročilé čtenáře považujeme v našem výzkumu všechny studenty, kteří ukončili studium na některé škole II. cyklu. Výzkum jsme provedli u 50 posluchačů filosofické fakulty v Brně. Posluchači byli rozděleni do 2 skupin:

I posluchači I. roč. (40)

II rusisté IV. roč. (10)

Skupina 10 posluchačů-rusistů byla zvolena pro srovnání kvality čtení většiny našich maturantů s těmi, pro něž je ruština již 4. rok hlavním studijním oborem. Aby bylo možno dobře srovnávat, zvolili jsme pro čtení jednotný text, který každý student musel přečíst pětkrát, a to:

A strojem psaný opřizvukovaný text

B strojem psaný text částečně opřizvukovaný

C strojem psaný text neopřizvukovaný

D text otištěný v odborné publikaci

E text otištěný v novinách

Jde o tři druhy písma, které posluchači na vysokých školách nejvíce čtou. Neliší se typem písma (tzv. řezem), ale jen velikostí písmen (strojová azbuka, garmond a novinový petit) a rozložením slov do různě dlouhých řádků. Při rozhodování o tom, která slova v částečně opřizvukovaném textu označit přízvukem a která ne, jsme postupovali takto: 10 učitelům ruského jazyka byl dán úkol, aby označili v textu přízvukem všechna slova, o nichž se domnívají, že v nich posluchač I. roč. udělá s největší pravděpodobností chybu v postavení přízvuku. Přízvukem jsme opatřili slova, která byla takto označena nejméně 5 učiteli. Ze 204 slov (také předložky, spojka, částice), které text obsahoval, bylo označeno přízvukem těchto 22 slov: *придаём, страницами, Соединёнными, Соединённых, направлена, инбо, независимо, правящих, мбгут, стрбили, принципах, одержит, устраниб, серьёзных, всём, деловые, намерены, Западной (dvakrát), с страницами, всё, партнёров.* Jediným úkolem posluchačů bylo přečíst text, tedy bez požadavku porozumění obsahu textu. Dobu čtení jsme měřili stopkami. Čtení byla zaznamenána na magnetofonovou pásku. Každou nahrávku jsme dvakrát prověřovali, poprvé jsme zaznamenávali slova s chybnými přízvuky, podruhé ostatní technické chyby. Sledování výslovnosti, intonace, dodržování interpunkce atd. jsme z výzkumu vyloučili. Každý student četl samostatně jen za přítomnosti experimentátora. Interval mezi jednotlivými čteními byl nejméně 14 dní. Tím se zabránilo tomu, aby se posluchači naučili číst text, nebo aby si zapamatovali přízvuky, slova apod.

Nevýhodou bylo, že při 2.—5. čtení měla určitý vliv „známost“ textu. Sled čtení jednotlivých druhů textů nebyl regulován, takže někteří studenti začínali číst novinový text, jiní částečně opřívukovaný text atd. Přepokládali jsme, že úroveň čtení jednotlivých textů se bude po všech stránkách zhoršovat ve sledu A—B—C—D—E. Jak se tento předpoklad potvrdil?

Nejprve uvedeme tabulku všech dosažených průměrných výsledků v rychlosti čtení, přízvuku a technice čtení:

Skupina posluchačů	Text A			Text B			Text C			Text D			Text E		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
I	2,5,4	5,7	10,1	2,3,6	9,1	10,2	1,55,3	15,3	8,2	1,58,6	15,6	9,5	2,2,6	15,9	10,5
II	1,49,4	2,7	7,1	2,0,5	3,4	7,5	1,47,7	8,8	6,2	1,47,5	7,3	5,9	1,57,5	8,7	8,0
III	2,1,4	4,9	9,6	2,2,7	7,7	9,6	1,53,5	13,7	7,7	1,58,5	13,5	7,9	2,0,7	14,2	9,9

I posluchači I. roč.

II posluchači IV. roč.

III posluchači I.—IV. roč.

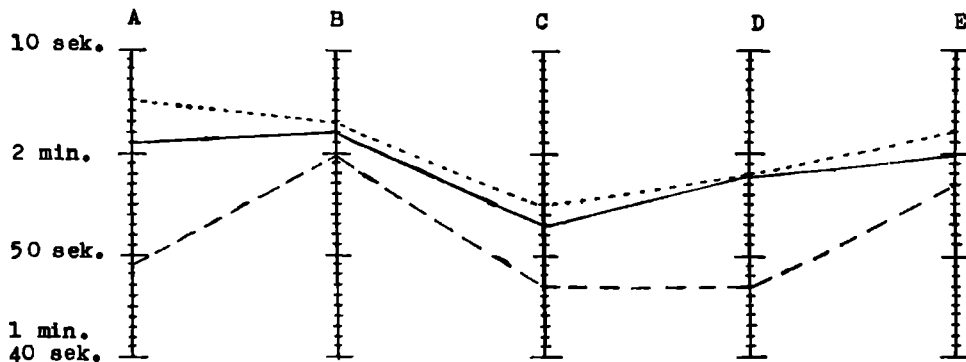
a prům. čas v min., sek. a desetinných sek.

b prům. počet chybných přízvuků

c prům. počet technických chyb

Rychlost čtení

Graf časových průměrů

..... I posluchači I. roč.

----- II posluchači IV. roč.

———— III průměr u všech posluchačů

Graf a tabulka nám ukazují, že mezi A a B není prakticky žádná časová diference, mezi B a C se čtení zrychluje, mezi C, D a E dochází opět k prodloužení doby čtení. Můžeme tedy konstatovat:

a) není podstatný rozdíl mezi čtením opřívukovaného a částečně opřívukovaného textu (z 50 posluchačů polovina četla částečně opřív. text rychleji, druhá polovina pomaleji, u všech se však podstatně zvýšil počet chyb v přízvuku,

b) rychlost čtení se zvyšuje u textu neoznačeného přízvukem.

Zrychlení čtení neopřívukovaného textu lze snadno vysvětlit tím, že oko neztrácí čas hledáním přízvuků. Jisté zpomalení čtení u D a E je důsledkem

toho, že posluchači na střední škole čtou tyto druhy textu méně často. Výzkum nepotvrdil náš předpoklad, že se v průměru zrychlí čtení textu s částečným označením přízvuků. Domnívali jsme se, že čím je méně přízvuků, tím rychlejší bude čtení. Zatím však čas, spotřebovaný čtenářem na čtení přízvuků u všech slov textu, vyrovná se času, spotřebovaného na hledání přízvuku (nad kterým slovem je, nad kterým není).

Důsledně označování přízvuku má zkvalitnit proces čtení, zmenšit počet opravných zásahů na minimum a umožnit správné čtení i při samostatné práci ve škole a doma. Texty neoznačené přízvukem mají ověřit znalosti ve správném kladení přízvuků na známém lexikálním materiálu a přiblížit žáky k situaci, kdy budou číst jen texty bez přízvuku. Částečné označování přízvuků má být jakýmsi kompromisem mezi výhodami a nevýhodami označování nebo neoznačování přízvuků. Podle výsledků výzkumu se spíše přikláníme k plně opřízvukovaným textům se systematickým zařazováním prověřovacích textů bez přízvuku. Bylo by zajímavé zjistit, jak se osvědčilo částečné označování přízvuků v textech našich nových učebnic na ZDŠ a SVVŠ, nebo jak dalece označování všech přízvuků svádí k jejich ignorování při čtení (i při našem výzkumu jsme se s takovými čtenáři setkali).

Přiměřeně rychlé přečtení ruského slova (vedle napjaté výslovnosti přízvukové slabiky) a věty je důležitým předpokladem k osvojení slovního přízvuku a intonace ruské věty. Podle L. V. Ščerby¹ výslovnost ruské přízvukové slabiky trvá asi 0,16 sek. (tento časový interval se poněkud mění podle postavení přízvukové slabiky ve slově a podle hlásek, které s přízvukovou slabikou sousedí; dále se zkracuje tím více, čím má slovo více slabik), nepřívukové slabiky asi o 0,10 sek. Je tedy výslovnost nepřívukových slabik asi 1 1/2 krát rychlejší. V češtině trvá výslovnost dlouhé slabiky průměrně 0,2 sek., krátké slabiky 0,1 sek.² Rozdíl mezi dlouhou a krátkou českou slabikou je dvojnásobný. Čím má ruské slovo větší počet slabik, tím více se zkracuje jejich výslovnost. Čtení ruského slova je tedy rychlejší než českého. Když posluchači četli ruský text rychleji, zrychlovali sice čtení všech slabik, ne však čtení nepřívukových slabik na úkor přízvukových. Pro nácvik správného čtení a tím i do značné míry pro správnou výslovnost při ústním projevu je tedy nezbytné:

- a) nácvik přiměřené rychlosti čtení slova, tj. především jeho nepřívukových částí (vedle napjaté výslovnosti přízvukové slabiky),
- b) přiměřená rychlost čtení ruské věty jako předpoklad k nácviku její správné intonace.

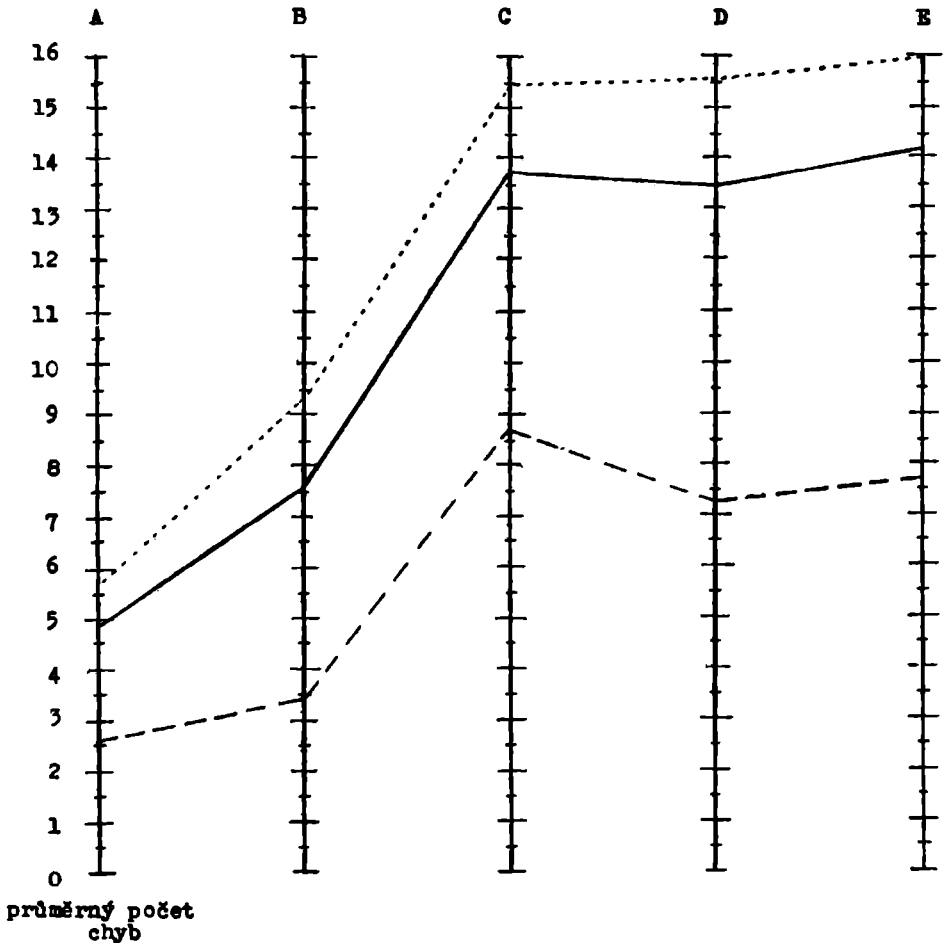
Čtení rusistů IV. roč. — na rozdíl od ostatních posluchačů — bylo v průměru o 9 sek. rychlejší. To je ovšem jen rozdíl kvantitativní. Zrychlené čtení nevede ani u většiny z nich ke kvalitativním změnám ve výslovnosti slova a věty, jak jsme se o tom zmínili výše.

¹ Л. В. Щерба, Русские гласные в качественном и количественном отношении. С.—Петербург 1912.

² B. Hála, M. Sovák, Hlas — řeč — sluch, 2. opravené a rozšířené vydání, Česká grafická unie A. S. v Praze 1947.

Chyby v postavení přízvuku

Graf chyb v přízvuku

Výzkum chyb v postavení přízvuku potvrdil náš předpoklad, že se jejich počet bude zvětšovat při čtení textu v pořadí A — B — C — D — E, že totiž nejméně chyb bude ve zcela opřizvukovaném textu, nejvíce ve čtení textu novinového. Počet chyb při čtení částečně opřizv. textu se zvyšuje vzhledem k A v průměru téměř o $3\frac{1}{2}$ chyby (3,4). K značnému zvýšení počtu chyb v přízvuku dochází při čtení neopřizvukovaného textu (o 6,2 chyby). Přízvuk tedy stále ještě zůstává bolavým místem ve výslovnosti našich žáků. Dodejme, že jeho osvojení je velmi obtížné. Jednu z cest k jeho lepšímu zvládnutí vidíme v prodloužení doby, po kterou student může stále číst text označený přízvukem. Z praxe však máme i tu zkušenost — a průzkum to potvrdil —, že i v opřizvukovaném textu slyšíme mnoho chyb v postavení přízvuku. Proto by se mělo více číst,

zadávat domácí úkoly ze čtení textu, co nejdříve využívat samostatné mimořádné práce s magnetofonem (poslech, opakování slyšeného) a na školách II. cyklu zakládat kroužky ruské výslovnosti spojené s recitací, estetickým čtením, organizovat ve větší míře recitační soutěže atd. V budoucnu lze počítat s tím, že se na každé škole zřídí typizované, jednoduché a nepříliš nákladné jazykové posluchárny, které by v době mimo vyučování mohly velmi dobře sloužit především k nácvičce výslovnosti, přízvuku a intonace ve všech jazycích. Nezbytné je nacvičovat i gramatiku a lexiku s náležitým důrazem na přízvuky. Jistou nadějí na rychlejší osvojení ruského přízvuku by mohly být tzv. přízvukové modely. Ty však mohou být přínosem jen za určitých podmínek: a) bude jich malý počet, b) budou zahrnovat co nejdříve jevů, c) nebudou vyžadovat osvojení mnoha výjimek. K tomu ještě nutno dodat, že nezbytnou podmínkou k zvládnutí přízvuku touto cestou je i znalost, pohotovost nebo prostě cit vystihnout, které slovo do kterého modelu patří. Nesporný užitek by přineslo vypracování přízvukových modelů frekventovaných slov a jejich tvarů s přihlédnutím k učební látce např. na ZDŠ a SVVŠ.¹

U textů skupiny D a E jsme zaznamenali prodloužení doby, kterou studenti potřebovali na jejich přečtení. Nepatrně se v nich zvyšuje i počet chyb v přízvuku.

Počet chyb v přízvuku u rusistů IV. roč. je průměrně o 6 chyb menší. Průběh křivky II vykazuje diferenci jen u textu C, poněvadž posluchači jsou zvyklí pracovat s tištěnými sovětskými publikacemi. Vlivy všech 5 zvolených textů se tedy v podstatě projevují stejně.

Text obsahoval celkem 204 slov. Vyloučíme-li z něho všechna jednoslabičná slova a tvary (např. стран, сдвиг apod.), při jejichž čtení posluchači nemohli udělat chybu v přízvuku, zbývá 142 slov. Z nich neudělal ani jeden posluchač při žádném z pěti čtení chybu v 57 slovech, tedy přibližně v jedné třetině všech slov. Jsou to většinou slova a jejich tvary značně frekventované (нужно, международные, Штатов, требует, если, чтобы), nebo patří k takovým přízvukovým typům, v nichž se zřídka chybuje (решение, значение, Италией, этот, расширять).

Velmi důležitým faktorem při osvojování přízvuku je i frekvence jednotlivých slov a tvarů. Musíme správně a chybně vyslovené přízvuky posuzovat nejen z toho hlediska, čemu se měli žáci o přízvuku během studia naučit, ale i z hlediska frekvence slov a tvarů, s nimiž se během výuky na určitém typu školy nejčastěji setkali. Proto nepřekvapí, že ve slovech, patřících k obtížnému přízvukovému modelu, ale v jejich frekventovaných tvarech se čtenáři nedopustili chyb (нужно), zatím co u slov s nejsnazším přízvukovým modelem (vzhledem k češtině: ve všech tvarech mají přízvuk na 1. slabice), ale málo frekventovaných (chybné čtení связій, принципax) chyby dělali.

Největší počet chybných přízvuků (přes 30 %) při všech čteních byl v těchto slovech:

¹ Pokusy o stanovení klíče, pravidel nebo modelů ruského přízvuku jsou zájmovou oblastí mnoha autorů, např.: S. Hrnčířik, Ruská čítanka s klíčem přízvuku, Kovo, Praha 1962; V. Kůst, K metodice vyučování rus. přízvuku, Gymnasium, 1949/50, str. 150; na stránkách časopisu Ruský jazyk věnovali této otázce své příspěvky V. Kůst (1954), V. Oktábec, V. Isačenko, E. Janáčková, M. Vencovská (1956), M. Moll (1957) aj.

	A	B	C	D	E	celkem
странами	16	17	32	36	37	138
политика	15	13	37	36	32	133
политике	2	16	11	10	11	50
направлена	16	20	17	18	13	84
направлена	2	2	13	12	14	43
иного	1	3	11	14	15	44
независимо	13	7	28	22	20	90
правящих	9	10	12	8	13	52
полюбили	13	16	34	36	35	134
могут	4	13	17	10	9	53
строили	3	10	12	9	10	44
принципах	4	7	27	29	30	97
содержит	7	10	19	26	30	92
устранено	6	9	25	27	26	93
выиграют	3	8	24	25	27	87
намерены	5	9	26	21	20	81
западной	6	14	14	16	18	68
достигнут	3	5	15	14	16	53
	12	7	28	34	33	114
	8	8	29	33	34	112
	4	16	10	16	14	60

Zřejmě zde převažují chyby, vyplývající z interference jiných, frekventovaných tvarů (např. странами podle странá, выиграют podle играють, политика podle политический) a z tendence klást přízvuk na jinou než první slabiku (принципах, западной). Mohou tu působit i málo zautomatizované znalosti pravidel přízvuku, jejich pomalá, nepohotová vybavitelnost a konečně i jiné, náhodné, těžko vysvětlitelné chyby.

Ve spojitosti s přízvukem zmíníme se ještě o případech přízvučné výslovnosti -e- (jako -(j)e- nebo -(j)o-). Nejde o chybu ve správném postavení přízvuku, ale o nesprávnou výslovnost přízvučné samohlásky -e-. Všimneme si jen (opačný případ nenastal) těch chyb, kdy posluchači četli -(j)e- místo -(j)o- (čísla za slovem označují pořadí textů A—B—C—D—E): придаём (3, 8, 4, 2, 14), Соединёнными (1, 3, 6, 11, 18), Соединённых (1, 2, 6, 11, 15), серьёзных (0, 1, 6, 5, 7), всем (6. р.) (3, 8, 24, 26, 27), все (j. č. stř. rod.) (5, 3, 30, 29, 36), партнёров (7, 11, 33, 36, 36).

V textu B (druhé číslo) byla všechna slova označena trematem jako v textu A, a přece se studenti dopustili většího počtu chyb než v A. Hledání přízvuků (které slovo je označeno přízvukem, které není) zabírá tedy více pozornosti než čtení přízvuků nad všemi slovy, a čtenář více chybuje. Chyby v A a B jsou důsledkem toho, že čtenáři si nedovedou v procesu čtení dostatečně rychle vybavit výslovnost -ě-. Chyby v C—D—E (2., 3. a 4. číslo v závorkách) ukazují, že čtenáři nevědí, jak číst přízvučné -e- (přízvuk není označen). Zvláště patrné je to u velmi frekventovaného zájmena весь.

Vedle procvičování zájmena весь a frekventovaných slov a jejich tvarů s -ě- mělo by se v textech důsledně označovat každé -ě- s tím, že každé jiné -e- neoznačené přízvukem (v jednoslab. slovech: весь, чем, есть) nebo přízvukem označené (ve dvou- a víceslabičných slovech: небо, вожжэй) se čte

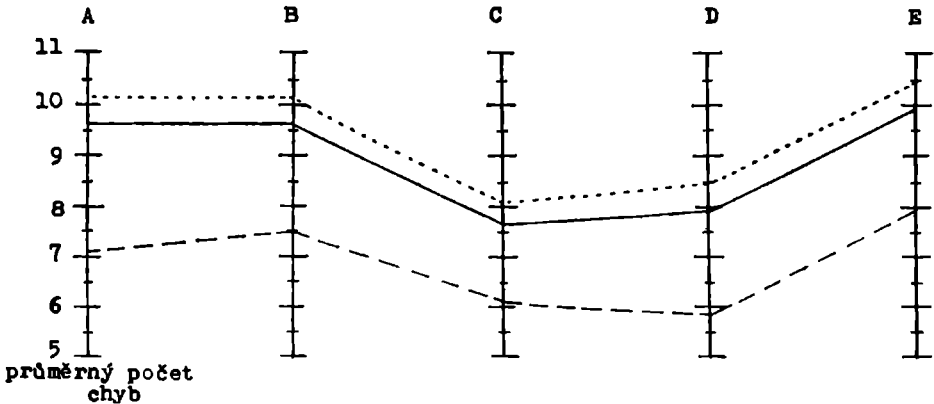
jako -(j)e-. Vždyť stejně jako u špatně postaveného přízvuku nad ostatními samohláskami může snadno i zde dojít k nesrozumitelnosti (небо — не́бо, вожжэй — вожжéй), kterou někdy neeliminuje ani kontext (v těchto případech i Rusové označují -ě-, nebo píší přízvuk: всё — все, большим — больш́им, что́ — что, уже́ — уже atd.). Je samozřejmé, že je nutno do výuky často zařazovat i neopřívukované texty, v nichž by se procvičovalo čtení přízvucného -e-.

Pro dokonalejší osvojení přízvuku bylo by vhodné:

- prodloužit dobu, kdy žáci čtou opřívukovaný text,
- využít mimotřídní práce žáků (domácí úkoly ze čtení, práce v magnetofonových třídách nebo jazykových posluchárnách),
- vypracovat přízvukové modely frekventovaných slov a tvarů v rámci učiva na ZDŠ a SVVŠ,
- důraz na diferenciaci těch příbuzných slov, kde je nebezpečí interference přízvuku),
- důsledné označování -ě- ve všech textech.

Technika čtení

Graf technických chyb

Pod tímto pojmem se obvykle rozumí „správné čtení“ nebo „pravidla správného čtení“, tj. všechno to, co by měl ovládat vyspělý čtenář. Chyby při čtení můžeme rozdělit do tří vzájemně souvisejících složek: 1. výslovnost a přízvuk, 2. intonace, 3. ostatní chyby, které nazveme technickými chybami v užším smyslu (různé komolení slov, jejich opakování, přidávání, vypouštění atd.). V této části práce se dotkneme jen chyb v užším smyslu.

Tabulka a graf ukazují, že u I. skupiny posluchačů mezi texty A a B dochází k nepatrnému zvýšení počtu technických chyb, mezi B a C k snížení v průměru o 2 chyby a mezi C—D—E se opět počet chyb zvyšuje. Průběh křivky označující počet chyb u posluchačů-rusistů IV. roč. je přibližně stejný, avšak v průměru nižší o 2—3 chyby. Týž průběh má křivka, která označuje průměrný počet technických chyb při pěti čteních všech 50 posluchačů.

Můžeme tedy zase konstatovat, že u částečně opřívukovaného textu (B) dochází k nepatrnému zvýšení počtu technických chyb, u textů C a D se jejich počet snižuje v průměru o 2 chyby a u nejobtížnějšího novinového textu se počet chyb zvyšuje na úroveň A.

Srovnáme-li všechny tři grafy, pozorujeme nápadnou shodu v průběhu křivek časového grafu a grafu technických chyb. Ve všech třech grafech dochází k postupnému mírnému zhoršení výkonů čtenářů mezi texty C—D—E.

Naším hlavním zájmem je poměr čtení textu A nebo B k C, tj. přechod od čtení opřívukovaného textu k neopřívukovanému. Čím je čtení rychlejší (normou, k níž se snažíme přiblížit, je rychlost a kvalita čtení průměrného ruského čtenáře) — a toho jsme dosáhli odstraněním přízvuků —, tím je méně technických chyb (v užším smyslu), avšak více chyb v přízvuku. Těchto chyb je v průměru o 6 více, chyb technických o 2 méně. Prvním úkolem při čtení by tedy mělo být číst se správným přízvukem a teprve potom postupně odstraňovat technické chyby.

Řekli jsme již dříve, že pro nácvik intonace je zapotřebí přečíst ruskou větu v přiměřeně rychlém tempu. Opřívukovaný text nám sice v rychlejším přečtení věty brání, na druhé straně však zase správná intonace věty je závislá na správném postavení přízvuku. Pro nácvik intonace ve vybraných větách a cvičeních nebude označování přízvuků na překážku. Jak dalece se nám podaří číst souvislý text se správnou intonací, jak a kdy intonace ruské věty může přejít i do ústního projevu žáků, jaké jsou pro to objektivní podmínky (české prostředí, 2—3 hodiny ruského jazyka týdně) atd., to je jiná otázka, již bychom se museli zabývat v jiné práci.

Aby se nám podařilo odstranit při čtení technické chyby, pokusíme se je nejprve analyzovat, a to na materiál, který nám také poskytl výzkum.

Všechny technické chyby bylo možné snadno písemně zachytit, poněvadž jednotlivá čtení jsme zaznamenali na magnetofonové pásky. Celkový počet všech těchto chyb při všech čteních (250) byl 2.204. Připadalo tedy na čtení jednoho textu průměrně 8,8 technických chyb, u posluchačů I. ročníku činí tento průměr 9,2, u rusistů IV. ročníku 7,1.

Nejprve přehled chyb podle druhů:

Graf technických chyb

druh chyby	počet chyb
1 slovo přečteno chybně	1283
2 slovo přečteno s pomlčkami	323
3 slovo přečteno správně + chybně	3
4 slovo přečteno chybně + správně	75
5 slovo přečteno správně + správně	55
6 slovo přečteno chybně + chybně	10
7 část slova přečtena správně + celé slovo přečteno správně	325
8 část slova přečtena správně + znovučtení konce (převážně) slov	10
9 část slova přečtena správně + celé slovo přečteno chybně	28
10 část slova přečtena chybně + celé slovo přečteno správně	139
11 část slova přečtena chybně + celé slovo přečtené chybně	43
12 část slova přečtena chybně + znovučtení konce (převážně) slov	21
13 vynechání slova	26
14 přidání slova	45
15 celá skupina slov přečtena chybně	4
16 celá skupina slov nebo její část + celá skupina slov nebo její část přečtena správně	71

17 celá skupina slov nebo její část	+	celá skupina slov nebo její část	
přečtena chybně		přečtena správně	95
18 celá skupina slov nebo její část	+	celá skupina slov nebo její část	
přečtena chybně		přečtena chybně	12
19 celá skupina slov nebo její část	+	celá skupina slov nebo její část	
přečtena správně		přečtena chybně	4
			celkem 2572

Součet chyb přesahuje dříve uvedený počet 2.204, poněvadž u mnoha slov nebo skupin slov se čtenáři dopouštěli několika druhů chyb (např. jedno slovo četli zkomoleně a s pomlkami).

K chybám pod č. 1, jichž je celá polovina všech chyb, patří přidávání a vynechávání hlásek, jejich přehazování atd., tedy nejružnější komolení slov. Mezi tyto chyby počítáme i čtení jiných slov. Vzniká tím, že v textu nečteme celá slova, ale jen jejich výrazné části, ostatní si doplňujeme z naší představy, která často není adekvátní čtenému textu. Spojují se tu tedy vlivy textu (první podnět) a jimi vyvolané představy mimotextových slov, jejich tvarů a slovních spojení (верную místo первую, причинах místo принципах, предприятий místo препятствий, знаменитый místo заметный, выхода místo подхода).

Nastávají případy, kdy se i značně zkomolené slovo nestává ještě (zejména v kontextu) nesrozumitelným („внейшая“, „мироволюбимый“, „средствия“), zatím co jindy i malá chyba vede ke čtení nového slova, což může často být na překážku srozumitelnosti čteného (так místo как a naopak, предаем místo придаем, что místo то, „растирять“ místo распырять, „замечий“ místo заметный).

Čtení textu v cizím jazyce je složitý proces, v němž působí mnoho nej-různějších vlivů. Čtení ruského textu nadto silně ovlivňují i interferenční vlivy české grafiky, lexiky a morfologie. Mnoho chyb vzniká i z kontroly čteného textu. Tato kontrola by měla spíše pomáhat k zběhlému čtení, zatím co při čtení našich posluchačů naopak zvyšovala počet chyb, tj. opravy se objevovaly i tam, kde text byl přečten správně (č. 3, 5, 16, 19, částečně i 7, 8, 9). Dojem z poslechu všech čtení posluchačů byl tento: připustíme-li při nácvičce čtení stálé opravné zásahy at již ze strany vyučujícího nebo samých čtenářů, vytváří se návyk stále se při čtení opravovat, a to i po správném přečtení slova nebo skupiny slov.

Z přehledu chyb je vidět, že jedni čtenáři ponechávají při čtení ruského textu celistvost slova jako zvukové jednotky (č. 1—6), druzí čtou jen část slova (většinou jeho začátek) (č. 7—12) nebo část slova v rámci skupiny slov (č. 16—19). Zdá se, že zde rozhoduje rychlost analýzy textu z hlediska techniky čtení. U druhé skupiny posluchačů je analýza textu nejrychlejší, je totiž provedena ještě dříve, než je hlasitě přečteno celé slovo. Nejpomalejší analýzu textu bychom podle této domněnky mohli předpokládat u třetí skupiny čtenářů (č. 16—19).

- K eliminaci většiny technických chyb by mohl být vhodný tento postup:
- odstranit návyk opakovaného čtení slov, slovních spojení a skupin slov tím, že nebudeme zdůrazňovat rychlost čtení, ale že budeme vyžadovat důslednou zvukovou kontrolu textu před jeho hlasitým přečtením,
 - ve druhé fázi požadovat stále rychlejší čtení opřívukovaných textů a postupně přecházet na texty neoznačené přízvukem.

Rozdělení chyb podle jejich příčin (čísla v závorkách označují frekvenci chyb):

A. chyby vyplývající z textu (1138)

1. příčina chyby v samém slově (856)

slova dlouhá nebo s obtížným seskupením hlásek (729): setkáváme se zde s asimilací, disimilací, metatezou, elipsou, přidáváním a vypouštěním hlásek atd., např. неизменно (неизменно); stratami (странами); по принципам, по принципам (на принципах) — v druhém případě ovlivnilo neadekvátní čtení správné osvojení vazby předložky по; соедѳонными, соедѳинными (Соединѳенными); внѳеня, внѳененя (внешняя); обстѳеняе, обстѳеняе (обострѳеняе); предоствѳащѳеняю, предоствѳащѳеняю (предотвѳащѳеняю); зваимо, зваимо (взаимо); правѳих, правѳеящѳих (правящих); прѳепятяю, прѳепятяю (препятствяю); озбодравленяю, озбодравленяю (оздоровленяю); u mnoha slov nedochází sice k zkomolení, ale pod vlivem jejich délky nebo obtížného seskupení hlásek dochází při jejich čtení k spoustě pomlk, opakovanému čtení celých slov nebo jejich částí apod. (např. u slov спорных, истребительной, независимо, мы намеренно, расширять, международное, экономического)

nesprávné čtení označeného přízvuku (12): (opakované čtení bylo vždy správné) странами, направлена, много, правящих, принципах, связи, достигнут, a + очередь (čtenář začal číst slovo s přízvukem na 2. nebo 3. slabice, a proto redukoval počáteční o), не má + не могут, запа + западной

chybné čtení ѳ — ѳ (5): намерѳ + намерѳены, партнѳеров + партнѳеров, dále sice správné čtení серьезных, avšak s mnoha pomlkami a opakováním čtením celého slova nebo jeho části

interference ortografická (10): i místo ruského y, prabjašчих místo правящих, snornых místo спорных, Евпроу místo Европы

2. chybné čtení slova pod vlivem okolního textu (279)

obtížné seskupení slov (50): А раз так, то нужно... posluchači četli а так, и раз так, а так раз, а как apod.; так же как они не... četli так же как, то же, так же не, так как же, так как, так же как как, так же они, как же как (některé tyto chyby by se mohly objevit v jiných částech přehledu, přesto však za jejich hlavní příčinu považujeme obtížné seskupení slov, zejména krátkých)

vliv předcházejících slov (124): соедѳинных штаточ (Штароч), podobně правящих кругоч, сержозных прѳепятствих, наших партнѳорох; за místo на pod vlivem z ve slově неизменно направлена на...; от místo он pod vlivem то он...; itovo místo много pod vlivem нет много...; i s drugimi (s přidáno) pod vlivem předcházejícího slov. spojení с Англией...; тѳ místo не pod vlivem выиграют не только (může působit jak předcházející, tak i následující t)

vliv následujících slov (105): на místo за ve slovech за последние; všeobščnoj místo всеобщей, poněvadž následuje истребительной (vše- ovlivnil český tvar), на přečteno dvakrát pod vlivem následujícího obtížného slova обострѳеняе — opakováním čtením slova nebo jeho části, čtením s pomlkami získává čtenář čas buď na přečtení dalšího textu, nebo na kontrolu čtení předcházejícího slova (velmi častá příčina chyb); ...sostoit ѳ (přidáno) в том, чтобы (vliv чтобы); по místo i ve větě ... и все теперь зависит..., kde p bylo převzato z теперь а о все

B. mimotextové příčiny chyb (914)

1. vliv podobných slov (859)

chyby z částečné hláskové shody různých ruských slov a jejich tvarů (747): вернуо (первую); совѳ — nebo сас — místo Соединѳенными (vliv velmi frekventovaných slov советский, социалистический); обоостранѳеняе, обострѳеняе, обстѳеняе, обстѳеняе (обострѳеняе); назуваеѳ, высказает (вызывает); миролюбивых, миролюбительных (миролюбивых); еѳо místo что; что místo то; что místo чтобы; предоставленяю, предопреждѳеняю (предотвѳащѳеняю); социалистическоо místo социального; okazalis, otkazyvalis, otkazalis (отказались); мировоо místo мирного; okončitѳельноо místo экономического; современованяю, соврѳшенствованяю (современования); всѳех místo верх; устроѳено, устаранѳено, устарѳено (устранѳено); правяяущѳих (правящих); ращирит místo расширять; последняе místo последние atd.

chyby z opravy nesprávného nastavení přízvuku (neoznačeného) (9): (druhé čtení bylo vždy správné): странами, стройли, Амерѳки, западѳой, пути

chybná výslovnost přízvukového -ѳ- (-)je- nebo -)je-, nejsou-li přízvuky označeny (28): Соединѳенных, серьезных, все (j. č. stř. r.), партнѳеров

chyby z částečné hláskové shody různých českých a ruských slov a jejich tvarů (75): štátní, štáty (Штатами); vnějšaja (внешняя); všech (всех); všeobšče (всеобщей); normalizovací, normalizovaní (нормализации); predstavami (средствами); zavěsit (зависит); nikdo (никто)

2. vliv jiných slovních spojení (55)

chyby z jiných ruských slovních spojení (54): капиталистического строя místo мира; Соединенных Штатов Америки — poslední část názvu v textu nebyla; Советского народа místo Союза; a místo и ve větě ..., и все теперь зависит ... pod vlivem velmi frekventovné spojky а; дело всего мира místo дело мира pod vlivem мир во всем мире

chyby z jiných českých slovních spojení (1): зависит на наших místo от (jediný případ)

Příčiny dalších 138 chyb nebylo možno určit. Uvedeme ještě slova, v nichž se nejvíce chybovalo: Соединенными (38), обострение (133), миролюбивых (105), иного (71), предотвращению (168), социального (38), взаимно (63), правящих (52), отказались (34), принципах (34), мирного (46), устранено (65), препятствий (48), оздоровлению (84), намерены (45), расширять (41), заметный (45), сдвиг (34).

Tedy i u artikulačně lehkých slov se může objevit velký počet chyb z nej-různějších příčin, např. „hledání přízvuku“ (иного, намерены), interference silně frekventovaných hláskově podobných slov (социального, отказались, принципах, мирного), vliv předcházejícího nebo následujícího artikulačně obtížného slova nebo obtížného seskupení slov apod.

Přehlédneme-li chyby podle jejich příčin, můžeme učinit tyto závěry:

- mimotextové příčiny chyb se počtem blíží k chybám vyplývajícím z grafického materiálu čteného textu,
- největší počet chyb je v těch slovech, která jsou artikulačně obtížná nebo jsou pro výslovnost snadná, avšak působí zde vysoká frekvence hláskově podobných slov nebo jejich tvarů, a to převážně ruských,
- 10 % z celkového počtu zjištěných chyb tvoří vlivy předchozích a následujících slov,
- výzkum prokázal, že čtenáři nemají ještě dostatečně zafixovanou výslovnost -(j)e-, -(j)o- při neoznačených přízvucích (tyto chyby se objevily i při označení é — ë).

K metodickým závěrům, k nimž jsme došli po posouzení druhů chyb, můžeme dodat:

- eliminace mimotextových vlivů na čtení dosáhneme důkladnější diferenciací artikulačně blízkých ruských a českých slov,
- větší důraz je nutno položit na osvojení výslovnosti é — ë, zejména u zájmena весь (jeho syntaktická diferenciacie v textu) a několika dalších frekventovaných slov spojených s tímto ortoepickým jevem.

Dosavadní praxe nám potvrzuje, že chyby při čtení přecházejí i do ústního projevu žáků. Poněvadž hlasité čtení je důležitým prostředkem k osvojení ruské výslovnosti, přízvuku a intonace ruské věty a má nemalý vliv i na estetické vnímání ruské řeči, věnovali jsme právě výzkumu čtení tento článek.

POUŽITÁ LITERATURA (pokud není uvedena v textu):

- Аванесов Р. И., Русское литературное произношение, изд. втор., Гос. учеб.-пед. изд., Москва 1954.
- Cícha V., Počáteční čtení v ruském jazyce, sbor. Tři studie o vyučování ruštině, SPN, Praha 1953, str. 68.
- Cipro M., Vyučování ruské výslovnosti v české škole, sbor. Tři studie o vyučování ruštině, SPN, Praha, 1956, str. 153.
- Дидаров Н. З., О связях и различиях между произношением и техникой чтения, Иностран. яз. в шк. 1954, № 4, стр. 55.
- Егоров М. Г., Психология овладения навыком чтения, Изд. АПН РСФСР, Москва 1953.
- Hofman A., Ruský slovní přízvuk, SPN, Praha 1958.
- Isačenko A. V., Fonetika spisovnej ruštiny, Slov. akad. vied a umenie, Bratislava 1947.
- Карпов И. В., О физиологических основах методики обучения чтению на иностранном языке, Иностран. яз. в шк. 1951, № 1, стр. 72.
- Корескиј L., К otázce osvojení ruské výslovnosti, Ruský jazyk 1950/51, č. 5—6, 7—8, str. 99, 137.
- Ламбров И. И., Обучение чтению, Иностран. яз. в шк. 1955, № 6, стр. 35.
- Malíř T., К otázce chyb v mluvené řeči, sbor. Vyšší ped. školy v Ústí n. L., řada metod.-pedag., SPN, Praha 1958, str. 46.
- Malíř T., Metodika vyučování ruskému jazyku na národní škole, SPN, Praha 1958.
- Матусевич М. И., Введение в общую фонетику, изд. 3-е, Гос. учеб.-пед. изд., Москва 1959.
- Мельников Е., О русском ударении в связи с ошибками чешских учащихся, Ruský jazyk 1953, č. 3, str. 95.
- Romportl M., Stručná fonetika ruštiny, SPN, Praha 1962 (skriptum).
- Romportl M., Střížová A., Jak vyučovat ruskou výslovnost na našich školách, Ruský jazyk 1957, č. 4, str. 172.
- Seidl B., Mé zkušenosti s nábívkem ruského přízvuku, Ruský jazyk 1956, č. 8, str. 357.
- Скобелев В. Г., Исправление техники чтения учащихся по иностранным языкам в V—X классах, Иностран. яз. в шк. 1955, № 6, стр. 98.
- Suttá N., Průzkum výslovnosti ruštiny pomocí magnetofonu, Ruský jazyk 1959, č. 1, str. 29.